

Laudatio bij erepromotie Masaaki Suzuki

28 januari 2015

Liturgie als cross-culturele kracht

Meneer de rector, dames en heren, hooggeachte Suzuki, geliefde broeder in Christus,

Hoe komt een theologische universiteit er toe om een musicus een eredoctoraat te verlenen? Die vraag is (me) de afgelopen maanden regelmatig gesteld. Nu zou ik natuurlijk kunnen vertellen dat u niet de eerste bent die dat te beurt valt. Anthon van der Horst en Ton Koopman, mannen van naam vanwege hun Bach-onderzoek en -interpretatie gingen u voor, respectievelijk in 1948 en 2000. Maar waarom zouden we motiveren vanuit een precedent?

Voor Johann Sebastian Bach was het geen vraag wat muziek en theologie met elkaar te maken hebben. Het was de kern van in ieder geval zijn liturgische werk dat die twee in een nauw verbond dienen tot de eer van God.[1] Theologie is niet anders dan het kennen van God. Welnu, waar wordt die kennis directer en dieper ontvouwd dan in de liturgie waar God de eer krijgt, ook in die taal die wij muziek noemen.

Voor ons als Theologische Universiteit was het daarom duidelijk dat uw theologisch eredoctoraat de specifieke kleur van de liturgiek zou krijgen. Want dat de interpretaties van uw cantate-project zich meten kunnen met welke ook ter wereld, dat staat voor iedereen vast. Muzikaal gezien vormen zij een onbetwist hoogtepunt in de muziekcultuur van vandaag. Maar er zijn vergelijkbare projecten te noemen, bijvoorbeeld rond het werk van Gustav Mahler. En nooit zijn wij op de gedachte gekomen aan een dergelijk project een erepromotie te verbinden. Er is dan ook een bijzonder geheim verbonden aan de cantates van Bach. Hoe zouden we het beter kunnen verwoorden dan met de eigen woorden van Bach zelf. We hebben vanmiddag 2 Kronieken 5 gelezen, dat hoofdstuk vol van liturgische muzikaliteit. We weten dat Bach in zijn eigen Bijbel daarbij de kanttekening maakte: "Bij eerbiedige muziek is God altijd met zijn genade aanwezig." [2]

Zelf hebt u zich ook wel uitgelaten over die diepere dimensie die onmiskenbaar aangeboord wordt in Bach's liturgische muziek. Het was zijn intentie om God er mee te loven. Zo wordt het eerbiedige expressie van de eer van God. Wie dat niet beoogt, ontgaat hem eigenlijk niet het diepste geheim? In alle voorzichtigheid hebt u zelf daarover opgemerkt dat daarmee niet gezegd is dat je deze muziek niet kunt uitvoeren als je niet Bach's geloof in de opgestane deelt. [3] Dat lijkt bevestigd te worden door Philippe Herreweghe die zeer onlangs zich uitliet over het vertolken van Bachs muziek zonder deelgenoot te zijn van het onderliggende geloof in Christus. Zijns inziens kun je dan "het fundament waarop (de Bachcantates) zijn gebouwd niet bevatten, namelijk dat wij als schuldige zondaars dankzij Jezus' kruisdood zullen herrijzen tot het eeuwige leven." [4]

Er is over de samenhang tussen geloof en muziek intussen een brede theologische discussie ontstaan. [5] Als we er vanmiddag al tijd voor hadden zou het ons nog niet gegeven zijn daar een laatste woord over te spreken. Ik duidde het al even aan als een geheim.

Natuurlijk heeft de theologie als taak na te denken over God en Zijn openbaring en in dat kader het geheel van Zijn schepping in beeld te brengen. Maar wee de theologie die meent langs die weg analyserend en begrijpend te kunnen doordringen tot in het hart van God. Juist in haar nadenken over God komt de theologie altijd weer voor die eerbiedig stemmende grens te staan dat Hij al wat wij weten en kunnen bevatten ver te boven gaat. Daarom zal de ware theologie bestaan in dienst aan de verkondiging van Zijn evangelie. Ik volsta vanmiddag dan ook met die diepzinnige typering die

de Duitse reformator Martin Luther koos om de kracht en het geheim van muziek in haar liturgische betekenis te duiden: Hij noemde haar een praedicatio sonora.[6]

Het past ons, hooggeachte Suzuki, u hartelijk te danken voor uw onvermoeibaar bijdragen aan die verkondiging in klanken. Op een bijzondere manier zie ik dat ook terug in uw keuze voor deze samenkomst. Toen u de gelegenheid geboden werd ook vanmiddag ons mee te nemen in wat John Eliot Gardiner noemt 'The Castle of Heaven'[7], koos u voor twee cantates rond Pasen. De opstanding van Christus is in het Nieuwe Testament het hoogtepunt van Gods heil. Daarom is het in de eredienst van de christelijke kerk het centrale feest rond de overwinning van het Paaslam en de uitdeling van zijn vrede. Het vrolijke fundament van de zondagse eredienst.

Praedicatio sonora, zo kan inderdaad uw bijdrage getypeerd worden aan de kennis van God in Christus. In de geniale ambachtelijkheid van Bachs muziek vraagt u zo tot op vandaag de aandacht voor Gods eer in de onvervalste traditie van Luther. Wie let op uw levenswerk kan die Lutherse liturgische inspiratie niet ontgaan. Toch is er ook een ander spoor in uw liturgische activiteiten. Een spoor dat, naar ik heb geconstateerd, bij heel wat van uw bewonderaars zelfs volledig onbekend is. U hebt uw muzikale krachten ook ingezet om in Japan het Geneefse psalter in te voeren. Daarom klinken vanmiddag broederlijk naast de Luthers geïnspireerde Bachcantates twee Geneefse psalmen. Ik kan het even niet laten om uw bewonderaars die hier vanmiddag aanwezig zijn te wijzen op de verschillende opnamen van psalmen op Geneefse wijzen zoals die inmiddels via YouTube te beluisteren zijn, door u zelf uitgevoerd met het Bach Collegium Japan. Ik voeg er aan toe: met inspirerende, soms verrassende tempi.[8]

Daarmee is niet alleen het spoor dat Luther trok in de liturgie, maar ook dat van Johannes Calvijn een diepe trek in uw leven geworden. En dat is opmerkelijk genoeg. Anders dan Luther is Calvijn immers bekend geworden als de reformator die uiterste soberheid bepleitte in de eredienst. Calvijn heeft als het ware het liturgische bord even helemaal schoongeveegd. Pas dan, was zijn overtuiging, kunnen we ons weer helemaal concentreren op datgene waar het om gaat: de lof aan God.

Maar in dat kader heeft hij juist rond de gemeentezang een niet te onderschatten stimulans voor de eredienst geleverd. Door ruimte te maken voor het zingen van de psalmen kwam de gemeente weer in beeld als actief subject van de lof aan God. Bovendien gaf hij door de aanstelling van deskundige lieddichters en componisten als Clément Marot en Louis Bourgeois een krachtige impuls voor de ambachtelijke ontwikkeling van de kerkmuziek als gezongen gebed en gezonden verkondiging.[9] Opnieuw moet ik de verleiding weerstaan nader te spreken over de theologie van de muziek, nu in de opvatting van Calvijn.[10] Vanmiddag vraag ik graag de aandacht voor de niet te onderschatten bijdrage die u geleverd hebt aan de doorwerking van Calvijns erfenis door de introductie van het Geneefse psalter in de Japanse liturgie.

Die bijdrage is niet te onderschatten, zei ik zo even. Daarmee doel ik ook op de culturele afstand die daarmee overbrugd wordt. Zeker in de geschiedenis van Japan kan iets van die afstand duidelijk worden. Allereerst valt al op dat het evangelie van Christus pas in de zeventiende eeuw voet aan wal krijgt in Japan. Bovendien bleken de weerstanden toen en de eeuwen daarna zo groot dat tot in de twintigste eeuw beweerd is dat de Japanse cultuur niet geëigend is voor het aannemen van het evangelie.[11] Na zoveel eeuwen Shintoïsme, vermengd met invloeden vanuit Confucianisme en Boeddhisme lijkt dat een plausibele verklaring voor de tegenstand die de katholieke missie in Japan heeft ondervonden. Nu is het waarheidselement in die bewering glashelder: liturgie maakt ook de contra-culturele kracht van het evangelie tastbaar.[12] Daarom is aan alle eredienst ook een zekere mate van cultureel vreemdelingschap eigen. Maar zie daar: met inzet van uw culturele professionaliteit is het u gegeven om binnen die context de culturele traditie van de Reformatie ruim

vier eeuwen na dato ingang te doen vinden als voor de gemeente gebruiksklaar onderdeel van de eigentijdse eredienst.

Dwars door de tijden, de volken, de talen en culturen heen bewijst de eredienst rond de naam van Christus haar universele kracht. Daar waar Hij geëerd wordt, vertoont de cross-culturele kracht van de liturgie haar glans. Het is u gegeven in uw persoon daarvan een levend bewijs te zijn. Bach en Bourgeois, Luther en Calvijn, een rijk geschakeerde muziekliturgie en een sobere gereformeerde eredienst, de eerbiedwaardige Japanse cultuur en de westerse door het christendom gestempelde traditie ontmoeten elkaar in uw leven en werk.[13] Hoe zouden we een meer en beter klinkende expressie kunnen vinden van een theologie die haar vitaliteit bewijst in de lof aan God?

Dat is de reden waarom we u willen eren met een doctoraat honoris causa. Moge daarin doorklinken het refrein dat in alle liturgie hoorbaar en tastbaar moet worden: Soli Deo Gloria.

Kampen, 28 januari 2015

Kees de Ruijter

[1] Op de titelpagina van zijn *Orgelbüchlein* formuleert hij het doel waarvoor hij componeert met deze woorden: "Dem höchsten Gott zu ehren und den Nächsten drauss sich zu belehren".

[2] John Butt, 'Bach's Metaphysics of Music.' in: John Butt (Ed.), *The Cambridge Companion to Bach*. Cambridge (Cambridge University Press) 1997, 46-71 (46-47).

[3] "...I do not hold with those who say that non-Christians can never approach Bach's cantatas properly, nor do I believe that adherence to the Christian faith is necessary for the beautiful performance of the music. (...) We must investigate [the] aspects of the music's context carefully; however firm one's Christian faith may be one cannot handle this music without an understanding of its purely technical and musicological side. Having said this, however, what is most important in infusing a Bach cantata score with real life in performance is a deep insight into the fundamental religious message each work carries." Masaaki Suzuki in: *Booklet special issue on the cantata recording project (BIS-CD-751)* p 4.

[4] Voor Herreweghe is dat overigens geen algemene uitspraak over de uitvoeringspraktijk, maar een conclusie die uit zijn eigen ervaring voortvloeit. Hij noemt het zelfs een "persoonlijk probleem". Philippe Herreweghe, 'Voorwoord', in: Barend Schuurman, *Bach's cantatas toen en nu. Toelichtingen en overwegingen bij tekst en muziek van het centrale werk van Johann Sebastian Bach*. Budel (Damon) 2014, 12.

[5] Een brede oriëntatie in die discussie biedt Jeremy S. Begbie and Steven R Guthrie (Eds.), *Resonant Witness. Conversations between Music and Theology*. Grand Rapids (Eerdmans) 2011.

[6] Zie voor een uitvoerige behandeling van Luthers visie op muziek: Oskar Söhngen, *Theologie der Musik*. Kassel (Johannes Stauda Verlag) 1967, 80-112. Dat Bach's kerkmuziek een treffend voorbeeld van die visie vormt heeft Arie Eikelboom in zijn proefschrift op overtuigende en diepgravende manier aangetoond: *Arie Eikelboom, Jesu, meine Freude BWV 227 van Johann Sebastian Bach: een praedicatio sonora*. Zoetermeer (Boekencentrum) 2007.

[7] John Eliot Gardiner, *Music in the Castle of Heaven*. London (Allen Lane) 2013.

[8] Zie bij voorbeeld <https://www.youtube.com/watch?v=9eYqUIXyDks> en <https://www.youtube.com/watch?v=86CCjtLBhIM>.

[9] Zie Jan R. Luth en B. Smilde, 'De melodieën van het Geneefse psalter' in: J. de Bruijn en W. Heijting (red.), *Psalmzingen in de Nederlanden van de zestiende eeuw tot heden*. Kampen (Kok) 1991, 215-231.

[10] Zie op dit punt m.n. H. Hasper, *Calvijns beginsel voor den zang in den eredienst, I en II*. 's-Gravenhage (Stichting Geestelijke Liederen uit den Schat van de Kerk der Eeuwen in den handel gebracht door Nijhoff) 1955 en 1977. Voor een korte schets met trefzekere citaten uit Calvijns werk zie Jan Luth en Jan Smelik, 'De calvinistische traditie' in: Jan Luth, Jan Pasveer en Jan Smelik (eds.), *Het kerklied. Een geschiedenis*. Zoetermeer (Mozaïek) 2001, 217-288 (m.n. 217-225 [Luth]).

[11] In de discussie rond het literaire werk van de beroemde Japanse auteur Shusaku Endo is dat standpunt regelmatig verdedigd. Zo schrijft literair criticus Bas Heijne in dit verband: "God is niet de oplossing, God is het probleem. (...) Het christendom, heeft [Endo] vaak benadrukt, maakt in Japan geen kans, omdat er in de Japanse geest iets is dat niet ontvankelijk is voor God, voor het zondebesef en voor een besef van de dood." Bas Heijne in: 'Het allerheiligste en het allersmerigste; de Japanse schrijver Shusaku Endo, een moralist zonder moraal', *NRC Handelsblad* 31 maart 1995. Zie overigens voor een contrasterende visie Willem Jan Otten, 'Shusaku Endo (1923-1996)' in: Willem Jan Otten, *Waarom komt u ons hinderen*, Amsterdam (Van Oorschot) 2006, 149-156.

[12] Voor het duiden van de complexe relatie tussen liturgie en cultuur wordt in de liturgiewetenschap regelmatig het model van het zgn. Nairobi-statement gehanteerd: Liturgie is transcultureel, contextueel, contracultureel en cross-cultural. Zie 'Nairobi Statement on Worship and Culture. Contemporary challenges and opportunities', in: *Studia Liturgica* 27 (1997) 88-93.

[13] In uw eigen woorden: "Who can be said to approach more nearly the spirit of Bach: a European who does not attend church and carries his Christian cultural heritage mostly on the subconscious level, or an Asian who is active in his faith although the influence of Christianity on his national

culture is small?" Masaaki Suzuki in: Booklet special issue on the cantata recording project (BIS-CD-751) p 4.